

09.01.2018

Latvijas Avīze. Kultūrzīmes

Vita Krauja

Inese Ramute: Mākslas vārdā nedrīkst kāpt pāri dzīvam cilvēkam

Šo piektdien, 12. janvārī, Valmieras teātrī notiks pirmizrāde režisora Mārtiņa Eihs jauniestudējumam “Meža meitas”, kas veidots pēc Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieces Sanitas Reinsones dokumentālā prozas darba. Pēc Otrā pasaules kara daudzas sievietes, arī sešas iestudējuma varones, pārtapa par jaunajai padomju varai nevēlamām, jo bija palīdzējušas nacionālajiem partizāniem, kuru vidū bija viņu vīri, brāļi, tēvi, draugi un kaimiņi. Lai izvairītos no represijām, mežs kļuva par viņu vienīgo patvērumu. Šo sieviešu stāsti ir patiesas liecības par dzīvi, attiecībām, uzticēšanos un nodevību, bet pāri visam – spēku dzīvot. Viena no sešām meža meitām Valmieras teātrī ir aktrise Inese Ramute.

Inese, ar režisoru Mārtiņu Eihi esat sadarbojusies vairākkārt, bet pirmoreiz ar latviešu padomju laika vēsturi saistītā izrādē, kas skar režisoram tuvo, daudzkārt pēģīto tēmu?

I. Ramute: – Tā ir. Un šis materiāls mani pašu ļoti interesē. Tikai atmodas laikā uzzināju, ka arī manis pašas tēvs nokļuvis izpalīgos un karu beidzis Kurzemes katlā un ka mana brālēna tēvs kā septiņpadsmitgadīgs zēns iesaistīts meža brāļu atbalstīšanā. Nacionālie partizāni bija veikuši lielu operāciju, kuras laikā gāja bojā daudzi miliči jeb iztrebiteļi, kā toreiz sacīja. No 25 piespriestajiem gadiem deviņus viņš nosēdēja izsūtījumā Noriļskā. Tas notika četrdesmito gadu beigās. Bet vēl septiņdesmitajos kāda no nošauto miliču mātēm, ejot pa Centrāltirgu, ieraudzīja vienu no toreizējiem mežabrāļiem tirgojam dārzeņus. Sieviete sacēla milzu skandālu, kļiedza. Kā māti viņu var saprast, taču vienreiz jau sodu izcietušos un no Sibīrijas atgriezušos mežabrāļus čeka apcietināja atkal.

Manai varonei bunkurā piedzimst bērns. Februārī. Kā tas ir – ar zīdaini mežā, zem zemes, ziemā? Viņa mazuli atstāja kādās zemnieku mājās. Kad atgriezās no izsūtījuma, meitiņai bija septiņi gadi. Un bērns patvēruma devējus uzskatīja par saviem īstajiem vecākiem. Cirst vēl vienu brūci? Pēckara gados viņa strādāja izpildkomitejā Valkā un brauca uz savām lauku mājām, kur iegriezās mežabrālis, skolasbiedrs, kuram 1941. gadā bija nošauti visi tuvinieki. Čeka sāka sievieti pratināt un tincināt, līdz viņa neizturēja un 1951.gadā iegāja mežā.

– “Meža meitās” darbojas reālas sievietes un viņu stāsti ir reāli, nekāda literāra fantāzija. Kas ir jūsu varones prototips?

– Dzidra Bukāte.

– Pirms izrādes satikāties?

– Es to nevēlējos, jo iedomājos, cik šausmīga sievietei nu jau astoņdesmit gadu vecumā būtu tāda prašņāšana – kā jutāties, kad jums bija jāatstāj savs bērniņš... Grāmatas autore to visu jau uzrakstījusi. Starp citu, arī viņai par visu vairāk stāstījuši Dzidras Bukātes radi. Neiedrošinos savu ziņkārību vēl kādi apmierināt...

– Ne jau ziņkārības, bet izrādes dēļ.

– Neuzskatu, ka mākslas vārdā ne vien šajā, bet jebkurā citā situācijā drīkst kāpt pāri dzīvam cilvēkam. Biju dzirdējusi, ka daļai partizānu atbalstītāju, kurus sodīja tāpat kā pašus partizānus, gatavoja pasniegt ordeni. Man bija sajūta, ka viņu vidū būs arī Dzidra Bukāte. Un viņa tiešām šo augsto apbalvojumu – Viestura ordeni – saņēma. Savu izrādes varoni redzēju televīzijā. Vienai no

meža meitām nošāva tēvu, māti, brāli, māsu, viņas vīru un izlika publiskai apskatei pie Viļakas autoostas. Plikus. Arī uz šo sievieti pašu daudzkārt šauts, bet laikam kāds sargeņģelis lodēm aizlicis priekšā spārnu. Tieši Viļakas pusē Latgalē bijusi ļoti spēcīga nacionālo partizānu kustība. Purvā starp Balviem un Viļaku ierīkoti divi kā milzu staļļi, uzcelta baznīca. Maldīgs ir priekšstats, ka partizānu kustība bija izteikti nacionāla. Mežā iegāja arī daudzi saimnieki, pēc tautības krievi.

Lasot “Meža meitas”, var ļoti sāpīgi apjaust, cik daudz bija cilvēku, kuri bija spiesti kļūt par čekas aģentiem. Izdzirdot šo vārdu, pirmajā mirklī šķiet – nodevēji, nelieši... Bet, iedomājot metodes, kā čeka piespieda kļūt par ziņotājiem... Nedod Dievs, kādreiz kādam no mums to pārbaudīt uz savas ādas! Tie, kuri ļāvās savervēties septiņdesmitajos astoņdesmitajos gados, riskēja palikt bez iespējas aizbraukt ekskursijā uz ārzemēm, un arī pati savervēšana notika kā nepatīkama, bet tomēr saruna. Bet 40. un 50. gados reāli spīdzināja, mocīja. Noķertam mežabrālim čeka sasēja rokas: uzrādi savējos vai nošausim tevi pašu un tavus tuviniekus. Tāpat izrīkojās ar saimniekiem, kuri atbalstīja mežabrāļus. Uzaiciniet viņus uz vakariņām, pielejiet alkoholam vai tējai kādas zālītes, tad mēs atbrauksim un aizmigušus savāksim. Vai arī pie sienas pašu.

Grāmatā ir minēts kāds puisis, kas tieši šādi bija piespiests ziņot. Viņš izdarīja visu čekas likto, tādējādi viņa partizānu grupa aizgāja bojā, bet pats sajuka prātā. Nomira Jelgavas psihoneiroloģiskajā klīnikā 1997. gadā. Cilvēks faktiski tika garīgi iznīcināts.

– *Kas, jūsuprāt, ir īpašais cilvēkos, kuri neliecas, nepielāgojas, nelokās?*

– Laikmetu griežos cilvēks kļūst vai nu ļoti stiprs, vai arī kā vairākums iekļaujas sistēmā, kļūst par konformistu. Pirms šīs izrādes mūs, aktierus, aizveda ekskursijā uz Cēsu čeku. Godīgi sakot, nespēju iedomāties, kā būtu, ja te nokļūtu pa īstam. Tumsā iegruz kaut kādā bezgaisa telpā, kur atskan vien pirmajā mirklī nepamanāmas būtnes balss, vaidi, gārdzieni. Tur, Cēsīs, tajā pašā ēkā čeka strādāja līdz pat 90. gadiem. Protams, tad jau darbības virziens bija mainījies – vairāk uz ekonomiskiem noziegumiem, sakariem ar ārzemēm. Atmodas laikā Valmieras teātrī bija ieradies vietējais čekas kurators, ja nemaldos, Mortuzāns, sunīja kādu cilvēku, kurš, lūk, fotogrāfējis sagrautas baznīcas un nolaistus arhitektūras pieminekļus, apsūkāja par cūkām tos, kuri klausījās caur kaut kādiem kanāliem ieplūdinātās Ilmāra Dzeņa dziesmas ...

– *Ko, jūsuprāt, darīt ar čekas maisiem, vērt vaļā?*

– Kādā raidījumā dzirdēju visnotaļ interesantu domu: varbūt komisijai vispirms tajos ielūkoties un apskatīties, cik čakli kurš pildījis čekai dotos solījumus? Un atklāt tikai centīgāko vārdus? Es, piemēram, brīnos, kāpēc neviens nav nosodījis viltus emisāru no Londonas Marģeri Vītoliņu, kurš pret Latviju darbojās jau pirmās brīvvalsts 30. gados. Vēlāk viņš nodeva vai visu Kurzemes partizānu kustību. Arvīds Grigulis par to raksta romānā “Kad lietūs un vēji sitas logā”. Taču Marģeris Vītoliņš, grafiķis, pēc neatkarības atjaunošanas bija Mākslas akadēmijas mācībspēks, es vēl Mārtiņam (Eihem) atnesu no mājām vienu viņa ilustrētu mācību grāmatu, deviņdesmitajos sniedza interviju televīzijā... Nupat dzejnieks Jānis Rokpelnis atzinies sadarbībā ar čeku. Cilvēku komentāri ir ļoti pozitīvi, ar cieņu par uzdrošināšanos to pateikt. Laiks ir pagājis, un mēs pamazām apjaušam, ka totalitārisma sistēma bija tik balsa, ka salauza jebkuru pretošanās spēju imūnsistēmu.

– *Un ne jau visi varēja būt kā Gunārs Astra.*

– Tur tā lieta! Un es nesaprotu, kāpēc nevienam vēl nav ienācis prātā uzņemt par viņu filmu. Taisa filmas par maskačkas narkomāniem, kaut kādiem dīvainīšiem, bet filmu par Gunāru Astru neviens vēl nav uzņēmis. Par šo nesalaužamo vīru nav iestudēta neviena teātra izrāde. Nu kāpēc? Visu cieņu cilvēkam, kas uzrakstīja grāmatu par Gunāru Astru, taču tā nesasniedz to māksliniecisko kvalitāti, kā, piemēram, Maijai Silmalei veltītais Leldes Stumbres darbs. Bet vajadzētu ko darīt, lai Gunārs Astra

nepaliktu kā dažu dīvainīšu apjūsmots savādnieks. Pirms kāda laika saasinājās diskusija, kam celt pieminekļus. Tādu būtu pelnījis arī Gunārs Astra, bet, manuprāt, pieminekli vajadzētu uzcelt viena cilvēka, indivīda cīņai pret totalitāru sistēmu. Arī aiz Gunāra Astras muguras nestāvēja neviena organizācija vai biedrība. Viņš bija viens pret sistēmu. Vienkārši gāja pret to. Un nolika sevi.

– *Ja atkal kāda sveša vara mēģinātu visu pagriezt par simts astoņdesmit grādiem, vai būtu, kas iet mežā?*

– Kad 1991. gadā gaisā vējoja puča smārds, braukāja tanki, cilvēki izpirka pārtiku, arī Valmierā strauji tukšojās veikali. Apvērsums izgāzās, bet es vai visu vasaru konservus (toreiz bija modē tā dēvētās tušonkas) vilku no gultas apakšas. Biju izrēķinājusi, ka trīs mēnešus es kaut kur varētu būt... Protams, partizānu karš nepieder šā laika arsenālam. Tagad karam citi rekvizīti, arī valstis iekaro citādi. Nemaz nav jābrauc ar tankiem, viss notiek krietni rafinētāk. Jaunie kari (tpū, tpū pār kreiso plecu) būs pilnīgi citādi.

– *Režisors Mārtiņš Eihe sacījis: “Ir svarīgi runāt par karu laikā, kad “klusinām” sākam pieņemt domu, ka karš ir kaut kas neizbēgams.” Man gribas piebilst – neizbēgams kaut kur citur...*

– Sīrija tālu, Turcija tālu, Ziemeļkoreja vēl tālāk... Ukraina patuvu. Bet vai tad nu tā būs, ka pēc tam velsies šurp. Vispirms taču vajag atvilkt elpu. Ko mēs varam? Paļauties uz NATO 5. pantu, ko neviens gan vēl nav pārbaudījis, un negribētos, lai tas tiktu darīts uz mūsu ādas. Atskatoties vēsturē, var jau saprast angļus un amerikāņus, kuri, Otrajā pasaules karā izkarojušies, gribēja mieru, arī viņi bija cietuši zaudējumus, taču nevajadzēja “Amerikas balsij” no Vašingtonas skandēt – pacietieties, tūlīt nāksim un padzīsim krievus! Vai angļiem un amerikāņiem tagad nevajadzētu atvainoties par tik daudz cilvēku mulsināšanu? Viena izrādes varone, tikai “Amerikas balss” samulsināta, kopā ar vīru bija iebēgusi mežā. Naivā ticībā savas būdas priekšā iestādījuši puķītes dobē un uzpotējuši mež-ābelīti, cerot uz drīzu atpestīšanu. Traģiski līdz asarām.

– *Speciāli iestudējumam radīta īpaša teātra spēles telpa – bunkurs zem Lielās zāles skatuves.*

– Jā, šī vieta dod citādu sajūtu nekā parastā mēģinājumu telpa. Nav nekādu īpašu dekorāciju, esam prom no visas pasaules, tikai mēs un mūsu varones.